

UOT 372.878

M.T.Əliyeva

baş müəllim

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68

E-mail: m.aliyeva@gmail.com

MUSIQİ DƏRSLƏRİNDƏ İNTEQRASIYALI TƏLİM

Açar sözlər: inkişafedici təlim, integrasiya, idrak, humanitar fənlər bloku

Musiqi dərslərində integrasiyadan istifadə musiqi təlimi prosesinə yenilik və orijinallıq gətirir. Belə dərslər bir sıra üstünlüklərə malikdir: uşaqların idrak maraqlarını formalaşdırır, musiqi dünyasının bütöv, tam bir təsvirinin yaradılmasına təkan verir, biliklərin sistemliliyinə imkan yaradır, musiqi sahəsində bilik, bacarıq və vərdişlərin aşılmasına, estetik qavramanın, təxəyyülün, diqqətin, musiqi yaddaşının, tərək্কürün inkişafına şərait yaradır.

M.Т.Алиева

ИНТЕГРАТИВНОЕ ОБУЧЕНИЕ НА УРОКАХ МУЗЫКИ

Ключевые слова: развивающее обучение, интеграция, познание, блок гуманитарных дисциплин

Уроки музыки с использованием интеграции приносят в процесс музыкального обучения инновации и оригинальность. Такие уроки имеют ряд преимуществ: формируют познавательные интересы детей и способствуют целостному восприятию музыкального мира, а также создают возможности для систематизации знаний, развития навыков и эстетического восприятия, воображения, внимания, музыкальной памяти, мышления.

M.T.Aliyeva

INTEGRATIVE TRAINING AT MUSIC LESSONS

Key words: developing training, integration, knowledge, power humanities

Music lessons with the integration bring to the learning process of innovation

and originality. Such lessons have several advantages: generating educational interests of children and promote a holistic perception of the music world, as well as create opportunities for systematization of knowledge, development of skills and aesthetic perception, imagination, attention, musical memory, thinking.

Cəmiyyətimizin inkişafının müasir mərhələsində hərtərəfli harmonik inkişaf etmiş şəxsiyyətin yetişdirilməsi problemi ön plana çəkilmişdir. Təbiiyə işinə kompleks yanaşma mürəkkəb bir prosesdir ki, burada elmin əsaslarına maksimal yiyələnmə, biliklərin geniş diapazonu və onların tətbiqi, hər hansı bir sahədə yüksək ixtisaslaşma, şəxsi keyfiyyətlərin (məsələn, məqsədyönlülük, motivasiya, maraq və tələbat) inkişafı kimi məsələlərin həlli nəzərdə tutulur. Musiqi təlim-təربiyəsi də ümumi təlim-təربiyənin bir hissəsi olaraq bu vacib işdə mühüm vasitə kimi çıxış edir.

Tədrisə müasir yanaşma təlim prosesinə yenilik gətirilməsinə yönəldilməlidir, ki bu da bugünkü həyat və fəaliyyətin dinamik xüsusiyyətlərindən, müxtəlif təlim texnologiyalarının spesifikasiyasından və sosial faydalı biliklərin tələbatından asılıdır. "Azərbaycanın təhsil tarixində artıq tələbəyönümlü bir təhsil sistemi formalaşır. Cəmiyyətimizin ehtiyac və tələbatlarına uyğun belə sistemin qurulmasında demokratikləşmə, humanistləşmə, integrasiya, differensiaslaşma, fərdiləşmə, humanitarlaşma mühüm pedaqoji prinsiplər kimi nəzərə alınır." (1,12.). Şəxsiyyətyönümlülük isə daha çox integrativ bilik və bacarıqlara söykənən dəyərlərin mənimsənilməsinə tələb edir ki, buna da yalnız integrativ təhsil prosesində nail olmaq mümkündür.

Musiqi təlim-təربiyəsini yalnız musiqi dərslərinin cəlbedici xarakter daşıdığı və musiqinin qavranılması prosesinin emosional gərginlik və maraq ab-havasını yaratdığıda həyata keçirmək olar. Bu səbəbdən musiqi dərslərinin təşkilində integrativ yanaşma mühüm rol oynayır.

Müasir dünyada integrasiya prosesləri obyektiv və zəruri bir reallığa çevrilmişdir. Integrasiya qloballaşan dünyanın təhsil aləmində aparıcı rol oynayır. Ona görə də informasiyanın sürətlə artdığı bir dövrdə cəmiyyətin dəyişən dinamikasını izləmək və ona müvafiq olaraq inkişaf etmək üçün birləşmələr, bloklar yaratmaqla ümumiləşdirmələr aparmaq ən səmərəli strategiyalardan biri kimi qəbul edilir. Son dövrlər müasir təhsil konsepsiyasında "integrativ təlim", "integrativ dərslər" anlayışları xüsusi pedaqoji texnologiyalardan biri kimi öz yerini möhkəmləndirmişdir. Təhsildə integrasiya cəmiyyətin təربiyə gücünün integrasiyası, bütövlükdə didaktik sistemin sintezi kimi çıxış edir.

Bu gün müasir pedaqoji elm inkişafedici təlimin yolunu fəal məqsədyönlü fəaliyyət vasitəsilə şagirdlərin təربiyələndirilməsi kimi müəyyənləşdirir. "Azərbaycan-2020: gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyasında qeyd olunur ki, "Şagird-

lərin idrak fəallığını, ümumi inkişafını ləngidən mövcud "yaddaş məktəbi"ndən "təfəkkür və düşüncə məktəbi"nə keçidin təmin olunması məqsədi ilə sistemli tədbirlər görülməkdir" (2.). Göründüyü kimi, ölkəmizin təhsil siyasətində təfəkkür, düşüncə, intellekt məktəbinin yaradılması prioritet istiqamətlərdən biridir.

Təhsildə integrasiya bu gün insan fəaliyyətinin bütün sahələrini xarakterizə edən tendensiyaların əksidir. Elmi biliklərin artması ayrı-ayrı elm sahələri arasında sərhədləri silir və ixtisaslaşma o qədər də elm sahələri ilə deyil, nə qədər ki, problemlərin qoyuluşu və həlli ilə baş verir. Integrativ təlim – müasir metodikanın əsas yeniliklərindən biridir. Bu texnologiya məktəb proqramlarına cəsarətlə daxil olur və ilk baxışdan çətin uyğunlaşan fənləri bir-birilə əlaqələndirir. Integrasiya müəllimə özünüifadə, özünürealizə etməyə, dərslə yaradıcı yanaşmağa və həmçinin şagirdlərin qabiliyyətlərinin aşkarlanmasına kömək göstərir. Integrativ təlimin əsas məqsədini şagirdlərin əqli fəallığının artırılması təşkil edir. Y.Samarin assosiasiyalı təfəkkür nəzəriyyəsiəndən çıxış edərək hesab edir ki, məktəbdə integrasiya cəmiyyət xarakterini daşımalıdır: "hər şeydən biraz" (3). Uşaqlar yeni-yeni bilik və anlayışları mənimsəyərək, sistemlik olaraq öz bilik dairələrini genişləndirir, yəni idrak prosesi spiralvari şəkildə hərəkət edir.

Təlimin məqsədi kimi integrasiya öyrənənə hələ biliklər verməlidir ki, orada dünyanın ayrı-ayrı hissələrinin əlaqəli olması əks olunsun. Bu da, öz növbəsində, bütün elementləri bir-birilə bağlı olan dünyanın tam, vahid şəkildə qavranılma-sına zəmin yaradır.

Müxtəlif fənn biliklərinin yaxınlaşdırılması vasitəsi kimi integrasiya differensial biliklərin arasında boşluğun doldurulması və onların arasında əlaqənin yaradılmasına qulluq edir. Integrasiyanın əhəmiyyəti təlim prosesində çox böyükdür. Integrasiya öyrənənlərə müxtəlif hadisələrə və təzahürlərə təcrid olunmuş baxışından onların qarşılıqlı öyrənilməsinə keçməyə imkan yaradır. Integrasiya öyrənənlərdə fənnə dair biliklərin səviyyəsinin yüksəlməsini, idrak maraqlarının formalaşmasını, yaradıcı fəaliyyətin fəallaşmasını, gərginliyin və yorgunluğun aradan qaldırılmasını təmin edir.

Integrativ təlimin tətbiqi müəllimə bir fənnin çərçivələrindən çıxmağa, dünyada hər şeyin əlaqəli olmasını əyani şəkildə göstərməyə və eyni zamanda şagirdlərdə öz fənninin öyrənilməsinə qarşı motivasiyanın artmasına imkan yaradır. "Integrasiya – müxtəlif sahələrdə ümumiləşdirilmiş biliklərin mümkün olduğu dərəcədə bir tədris materialına qarşılıqlı daxil olması, qarşılıqlı əlaqəsi deməkdir" (4,36.).

İntegrativ dərslərdə uşaqlar asanlıqla işləyir və həcminə görə geniş materialı maraqla mənimsəyirlər. Burada şagirdlərin əldə etdiyi bilik və bacarıqların adı təlim situasiyalarında praktiki fəaliyyətlərində istifadəsindən əlavə, onların yaradıcı və intellektual qabiliyyətlərinin üzə çıxması böyük əhəmiyyət kəsb edir.

İnteqrativ dərslərin hazırlanması və keçirilməsi prosesi bir-neçə mərhələ elementlərindən ibarətdir: axtarış, hazırlıq, əsas (icra) və sonluq (refleksiya). Bununla onlar ənənəvi dərslərdən fərqlənirlər.

İnteqrativ dərslərinin keçirilməsinin mərhələləri:

1. Axtarış:

- mövzunun öyrənilməsinə motivasiyanın təmini;
- seçilmiş mövzuya dair materiallarının axtarışının təmini.

Nəticə:

İş üçün şagirdlərdən ibarət qrupların hazırlığı.

2. Hazırlıq:

- məmbələrlə iş, mövzuya dair faktların yığılması;
- mövzuya dair söhbət, materiallara baxış.

Nəticə:

Hər bir iştirakçı öz tapşırıq sahəsənmüəyyənləşdirir.

3. Əsas (icra):

- əldə edilmiş materialları müstəqil istifadə etmək bacarığının inkişafı.

Nəticə:

Şagird tərəfindən təlimin kompleks xarakter daşdığını, musiqi fənninin imkanlarından digər sahələrdə biliklərin ifadəsi üçün mümkünlüyünün dərk edilməsi.

4. Son mərhələ:

- şagirdlərin çıxışlarının müzakirəsi.

Nəticə:

Şagirdlər fənlərarası biliklərin istifadəsi imkanları barəsində xülasə verirlər.

İnteqrativ dərslər didaktikanın ən vacib prinsiplərindən biri olan təlimin sistemli olmasını təmin edir. Həmçinin belə dərslər şagirdlərin təfəkkür inkişafı üçün optimal şərait yaradır, belə ki, onların abstraksiya qabiliyyəti inkişaf edir, kütlənin içindən əsas çıxarmaq, analogiyalar, təhlil, qarşılaşdırma və ümumiləşdirmə aparmaq bacarığı formalaşır. İnteqrativ dərslər şagirdlərin sistemli dünyagörüşünü inkişaf etdirir və şəxsiyyət kimi formalaşmasına gətirib çıxarır.

İnteqrasiya əsas pedaqoji prinsiplərdən biri olaraq musiqinin tədrisində mühüm rol oynayır. "Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulumu)" sənədində (5.6) ümumi təhsilin pillələri və bu pillələr arasında əlaqə və ardıcılığın gözlənilməsi, bilik, bacarıq və vərdişlərin təhsil pillələri üzrə konsentrik inkişaf etdirilməsi vacib pedaqoji tələb kimi qoyulmuşdur. Burada göstərilən konsentrik prinsip ideyasının özü də fənn daxili şaquli inteqrasiya kimi qiymətləndirilə bilər. Belə ki, birinci sinifdə bir bəstəkar haqqında verilən məlumat ikinci sinifdə bir daha zənginləşdirilmiş formada verilsə bunu şaquli inteqrasiya kimi qəbul etmək olar.

Təcrübə göstərir ki, tədris prosesində fəndaxili və fənlərarası inteqrasiyanın təmin edilməsi bilik və bacarıqların şagirdlər tərəfindən daha asan mənimsənilməsi, dərslərin maraqlı və məzmunlu qurulması, uşaqlarda tədqiqatçılıq meyillərinin yaranması üçün lazımdır.

Musiqi təlimində fəndaxili əlaqə fənn üzrə məzmun xətləri və müvafiq standartlar arasında əlaqələrin müəyyən olunması və gözlənilməsinə xidmət göstərir. Fəndaxili əlaqənin təmin olunması tədris materiallarının mahiyyəti haqqında daha geniş təsəvvürlərin formalaşdırılmasına, bilik, bacarıq və vərdişlərin sistemli şəkildə aşılmasına imkan yaradır. Fənlərarası əlaqə yolu ilə konkret anlayışların müxtəlif fənlərdə hansı forma və məzmununda əks olunması müəyyənləşdirilir. Şagirdlərdə müqayisələr aparmaqla ümumiləşdirmə bacarığının formalaşdırılmasına, tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin gücləndirilməsinə yönəldilir.

Ümumtəhsil məktəblərində musiqi dərsləri psixoloji və pedaqoji qanunauyğunluğu, ümumdidaktik prinsip və metodlar baxımından bütün digər fənn dərslərinə bənzəyir. Lakin eynizamanda musiqi dərslərinin fərqi bundadır ki, o, incəsənət dərsidir və burada humanitar fənlər blokunun inteqrasiyası vasitəsilə yeniyetmənin şəxsiyyətinin daxili aləmi, mənəviyyatı formalaşır, emosional sferasının oyanışı baş verir.

Ümumi musiqi təlimi sistemində yeniyetmənin mənəvi-əxlaqi mədəniyyətinin formalaşdırılmasının səmərəliliyini təmin edən pedaqoji şərait kompleksində düzgün mühitin yaradılmasının mühüm rolu vardır ki, burada uşağın təlim-tərbiyyəsi və şəxsiyyətinin formalaşdırılması aparılır. Dərsdə yaradılan düzgün musiqili təlim-tərbiyə mühiti inkişafedici funksiyalara malikdir ki, burada yeniyetmə inkişafın həm subyekt, həm də eynizamanda obyekt kimi çıxış etməlidir. Yaradılmış təlim-tərbiyə mühitində inteqrativ təlim kimi qoyulmuş məqsəddə yalnız yeniyetmənin yaradıcı resurslarının və potensiallarının işə salınması və inkişaf proseslərinə daxil olunması yolu ilə çatmaq olar.

Bu baxımdan musiqinin fəndaxili və humanitar blokuna daxil olan fənlərlə fənlərarası inteqrasiyası böyük məna daşımağa başlayır. Hərtərəfli inteqrasiya uşaqların maraq dairəsini, bilik əldə etmək istəyini artırır.

Müasir dövr informasiyalar bolluğu ilə müşayiət olunduğundan təbii olaraq öyrədici xarakter daşımağa başlayır. İnformasiyaların mənbəyi insanları izləməklə onların marağını çəkir. Belə bir mühitdə dərs özünün öyrədici təşkilatçı xarakteri ilə daha üstün keyfiyyətlər qazanmalı, öyrənənlərin marağına səbəb olmalıdır. Ümumtəhsil məktəblərində qurulan dərslər istər məzmun, istərsə də texnoloji cəhətdən şagirdlərin diqqətini cəlb etməlidir.

Araşdırmalar onu göstərir ki, gərginlik yaranan, uşaqların diqqətini yoran dərslərin bir cəhəti onun standart quruluşa malik olması, qeyri-çevik modellə

tənzimlənməsidir. Musiqinin digər humanitar fənlərlə integrasiyası vasitəsilə pedaqoji təşkil olunmuş bir dəyərli təhsil mühiti yaranmış olur ki, burada yeni-yetmənin mədəni və əxlaqi mədəniyyətinin formalaşdırılması prosesi baş verir.

Humanitar blokun fənləri ilə integrasiyalı musiqi dərsləri həmçinin daha əhəmiyyətli məsələləri həll edə bilər, belə ki, burada bilik almağa maraq oyanır. Məsələn, tarix fənni ilə integrasiya şagirdlərdə həm musiqi, həm də ümumi tarixə qarşı marağın oyanmasına, biliklərin artmasına təkan verir. İnformatika fənni ilə integrasiya dərsi qeyri-adi maraqlı formada keçirilməsinə və bununla da uşaqların kompyutera qarşı təbii maraqlarını həm də musiqiyə yönəltməyə imkan yaradır. Ədəbiyyatla integrasiya musiqi materialının mətnini bir qədər də dərinlən anlamğa, şərin və musiqinin vəhdətini duymğa yardım edir.

İntegrasiyalı musiqi dərsləri müxtəlif formalarda, o cümlədən də qeyri-standart formalarda keçirilə bilər. Məsələn, dərslər-bilik mübadiləsi, dərslər-qarşılıqlı yoxlama, dərslər-qəzet buraxılışı, yardımçı axtarışlar dərsləri, dərslər-yaradıcı işlərin müdafiəsi, dərslər-müsabiqə yaxud auksion və s.

Tədris prosesində müəllim axtarış və tədqiqat fəaliyyətini təşkil edə bilər. Şagirdlər öz layihələrini sinif, məktəb, rayon səviyyəsində müdafiə edə bilər. İntegrasiyalı dərslərdə müəllim uğur əhvalını yaratmalıdır, şagird-müəllim əməkdaşlığı bütün mərhələlərdə özünü biruzə verməlidir. İntegrasiyalı dərslər qoyulmuş mövzunu hərtərəfli əhatə etməlidir ki, bu da müxtəlif hazırlıq səviyyəsi olan uşaqlarda da özünə inam hissini yaradır. İntegrativ təlimin təşkilində şagirdlərin yaş və fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır. İntegrasiyalı dərslərdə şagirdlərin kollektiv yaradıcılığından istifadə etmək faydalıdır, çünki belə yanaşma uşaqların idrak maraqlarını artırır və kollektivdə birgə işləmə bacarığını formalaşdırır.

Beləliklə, bütün yuxarıda dediklərimizdən belə nəticə çıxarmaq olar ki, musiqi dərslərində integrasiyadan istifadə musiqi təlimi prosesinə yenilik və orijinallıq gətirir. Belə dərslər bir sıra üstünlüklərə malikdir: uşaqların idrak maraqlarını formalaşdırır, musiqi dünyasının bütöv, tam bir təsvirinin yaradılmasına təkan verir, biliklərin sistemliliyinə imkan yaradır, musiqi sahəsində bilik, bacarıq və vərdişlərin aşılanmasına, estetik qavramanın, təxəyyülün, diqqətin, musiqi yaddaşının, təfəkkürün inkişafına şərait yaradır.

Məqalənin aktuallığı:

1. Musiqi fənninin fəndaxili və humanitar blokuna daxil olan fənlərlə fənlərarası integrasiyası böyük məna daşımağa başlayır. Hərtərəfli integrasiya uşaqların maraq dairəsini, bilik əldə etmək istəyini artırır.

2. Müasir təhsil sistemində fənlərarası və fəndaxili integrasiya məsələləri çox vacibdir, çünki integrasiya vasitəsilə yaradıcı şəxsiyyət böyütmək daha səmərəlidir. Yaradıcı şəxsiyyətin yetişdirilməsi isə ümumiyyətlə təlimin əsas məqsədlərindən biridir.

ƏDƏBİYYAT

1. A.Mehrabov. Müasir təhsilin konseptual problemləri. Bakı, 2010
2. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. B., 2013
3. Ю. Самарин. Очерки психологии ума, Москва, 1962
4. Т.Кенгерлинская. Интегративный принцип построения системы специальной педагогической и исполнительской подготовки студентов. Баку, 2007
5. "Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsilin milli kurikulumu", Bakı, 2006

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 25.10.2019

Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 08.11.2019

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 29.12.2019

Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Mədinə Tuayeva

ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 sayılı qərarı ilə çap olunur.